

Yhdeksäsluokkalaisten näkemyksiä yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista

MINNA SÄÄSKILAHTI, ELINA PALOLA JA MAIJA SAVINIEMI

minna.saaskilahti@oulu.fi

Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta ja humanistinen tiedekunta

Tiivistelmä

Tarkastelemme yhdeksäsluokkalaisten näkemyksiä yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista. Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat: mitä ja miten yhdeksäsluokkalaiset puhuvat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista. Aineistomme on 75 kyselylomakevastausta, joita tarkastelemme argumentaatioanalyysin ja suhtautumisen teorian keinoin. Lomakkeen ensimmäisen kysymyksen virikkeenä oli pääkirjoitus, jossa tuotiin esiin huoli nuorten luku- ja kirjoitustaitojen heikkenemisestä. Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa pohjatekstiin ja perustelemaan mielipiteensä. Suurin osa vastaajista jakoi pohjatekstissä esitetyn huolen taitojen heikkenemisestä, mutta vastauksissa nousi esiin myös kritiikki koko ikäryhmää ja poikia koskevia yleistyksiä kohtaan. Toisessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin kertomaan oma mielipiteensä yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista. Yhdeksäsluokkalaiset arvioivat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaitoja pääsääntöisesti myönteisesti.

Avainsanat

kirjoittaminen, koululaiset, lukeminen, luku- ja kirjoitustaito, äidinkieli

Ninth grade pupils' views on the reading and writing skills of middle schoolers

Abstract

We examine the views of 9th grade pupils on the reading and writing skills of middle schoolers. Our research questions are the following: what do 9th grade pupils talk about when discussing the reading and writing skills of upper comprehensive school pupils and how do they talk about it? Our data consists of 75 questionnaire responses, which we examine using argumentation analysis and appraisal theory. The first question of the questionnaire used an editorial discussing the concern over declining reading and writing skills of the youth as a stimulus for the pupils' response. The participants were asked to discuss the editorial and give reasons for their opinions. Most respondents shared the concern over the decline of these skills but the respondents also criticised the generalisations regarding the whole age group and boys in particular. In the second question, the respondents were asked to give their own opinion about the reading and writing skills of upper comprehensive school pupils. Overall, pupils evaluated the reading and writing skills of upper comprehensive school pupils positively.

Keywords

writing, pupils, reading, reading and writing skills, Finnish

Johdanto

Nuorten luku- ja kirjoitustaidoista on keskusteltu viime vuosina runsaasti eri foorumeilla. Keskusteluun ovat osallistuneet lähinnä opettajat, tutkijat ja vanhemmat – ylipäänsä aikuiset. Merkille pantavaa on ollut, että nuorten oma ääni ei ole näissä keskusteluissa noussut esille. (Ks. esim. Sääsکیlahti & Saviniemi 2019; Sääsکیlahti, Saviniemi & Palola 2020.) Tässä tutkimuksessa puheenvuoron saavat nuoret itse, sillä artikkelimme käsittelee verkkokyselyllä kerättyjä yhdeksäsluokkalaisten näkemyksiä yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista.

Tutkimusta on varsin vähän siitä, mitä nuoret itse ajattelevat luku- ja kirjoitustaidoistaan. Tällainen tieto olisi kuitenkin tarpeellista opetuksen kehittämisessä. Mantsinen (2014) on tutkinut nuorten lukemisen itsearvioinnin yhteyttä lukutaidon tasoon ja koulumenestykseen peruskoulun päättövaiheessa. Hän toteaa, että nuoret ovat hyviä arvioimaan taitojaan, vaikkakin käsitykset omasta lukutaidosta ovat varsin optimistisia verrattuna todelliseen suoriutumisen tasoon. Nuorten, erityisesti poikien, on raportoitu yliarvioivan kykyyään ja aliarvioivan tuen tarpeitaan. Toisaalta on todettu, että kokemus omasta osaamisesta on merkittävä koulusuoriutumisen ja -motivaation taustatekijä. (Fredriksson, Villalba & Taube 2011, 311–313; Harjunen, Marjanen & Karlsson 2019, 92; Mantsinen 2014, 56.)

Huoli nuorten lukutaidon heikkenemisestä ja lukemisharrastuksen hiipumisesta on ollut usein esillä mediassa (ks. esim. Sorri 2017; Sääsکیlahti ym. 2019). Sääsکیlahden ja Saviniemen (2019) tutkimus osoitti, että suomalaisissa yleisönosastokirjoituksissa äidinkielestä ja kirjallisuudesta puhuttiin huolikeskeisesti, jolloin keskiössä oli luku- ja kirjoitustaidon oletettu heikkeneminen. Suomalaisnuorten oppimistuloksista ovat raportoineet esimerkiksi kansainväliset PISA-selvitykset, Opetushallitus ja Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Tuoreimpien PISA-tulosten osoittamaan lukemisharrastuksen hiipumiseen on syytä kiinnittää huomiota, sillä lukemiseen sitoutuminen vaikuttaa huomattavan paljon paitsi kielentuntemukseen myös luku- ja kirjoittamistaitojen tasoon (Harjunen & Rautopuro 2015, 101; Leino ym. 2019, 86–90; Sääsکیlahti ym. 2020).

Huoleen lukemisharrastuksen hiipumisesta on vastattu Suomessa 2000-luvulla lukemisharrastusta edistävillä hankkeilla, joita ovat toteuttaneet esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriö, Lastenkirjainstituutti, Lukukeskus ja kirjastot (ks. Sääskilahti ym. 2020). Lukemiseen kannustaminen on äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa kirjallisuudenopetuksen tärkeimpiä tavoitteita (Aerila & Kauppinen 2019; Kauppinen 2010, 202–216; POPS 2014).

Sorri (2017) on havainnut uutistekstejä käsittelevässä tutkimuksessaan uutisten pohjaavan kritiikittömästi PISA-projektiin ja sen tuloksiin, vaikka niitä on myös kritisoitu. Uutistekstit välittävät lukutaidosta ja lukemisesta uskomusta sukupuolittuneena ja sukupuolittavana ilmiönä, vaikka PISA-analyyseissa on havaittu huonon lukutaidon takana olevan useita muitakin syitä kuin kategoriset kaksi sukupuolta. (Linnakylä & Malin 2004; Sjøberg 2015; Sorri 2017, 1–12, 119; Sulkunen & Nissinen 2012.) Pojat representoidaan heikkoina lukijoina, joita tulisi houkutella lukemisen pariin esimerkiksi pelillisyydellä, teknologialla ja toiminnallisuudella. Poikia ei pidetä omatoimisesti kirjallisuuden äärelle hakeutuvina tai monipuolisina lukijoina. (Sorri 2017, 55–58.)

Tytöt lukijoina esiintyvät uutisteksteissä vain vähän, lähinnä kun todetaan sukupuolittuneet lukutaitoerot poikien tappioksi. Tytöistä puhutaan tunnollisina ja sopeutuvina lukijoina, joille kaikenlaisten tekstien ja tekstilajien vaioton lukeminen on luonnollista. Heikoista tyttölukijoista ei puhuta, ja tyttöjen paremmuus nähdään ongelmana ja poikia syrjivänä seikkana. (Sorri 2017, 77–81.)

Harjusen, Marjasen ja Karlssonin (2019, 3, 18, 90) mukaan kirjoitustaidot ovat jääneet lukutaitokeskustelun varjoon PISA-tuloksien vuoksi ja peruskouluikäisten taitoerot ja sukupuolten osaamiserot ovat suuret oppimistulosarviointien perusteella. Lukutaitokeskustelun painottuminen on kirjoitustaidon kannalta sikäli ongelmallista, että perusopetuksen opetussuunnitelman linjaukset monilukutaidosta edellyttävät, että tekstien tuottaminen on yhtäläisessä asemassa tekstien lukemisen ja tulkinnan rinnalla (Luukka 2013). Tästä syystä olemme käyttäneet tutkimuksessamme luku- ja kirjoitustaitoa rinnakkaisina käsitteinä otsikkotasolla, tutkimuskysymyksissämme ja kyselylomakkeessamme.

Tutkimuksen toteuttaminen

Hankimme tutkimusaineistomme pohjoissuomalaisen yläkoulun yhdeksäsluokkalaisilta syksyllä 2019. Aineisto kerättiin äidinkielen oppitunneilla sähköisellä kyselylomakkeella, johon saimme 112 vastausta. Ohjeistimme opettajia kertomaan vastaajille, että suorituksia ei arvostella vaan haluamme tiedon jokaisen rehellisestä mielipiteestä. Tähdensimme, että haluamme nuorten kertovan itse mielipiteensä, sen sijaan, että vain aikuiset keskustelevat aiheesta. (Kyselylomakkeen laatimisesta ja ohjeistuksesta ks. esim. Alanen 2011, 148, 152.)

Otimme tutkimusaineistoon vain sellaiset vastaukset, joiden kirjoittaja palautti huoltajan allekirjoittaman tutkimusluvan. Koska vastaajat ovat 15 vuotta täyttäneitä, tutkimusetiikan näkökulmasta riittävää olisi ollut huoltajien informointi ja osallistujan antama lupa käyttää vastausta tutkimusinformaatiossa kuvatulla tavalla (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019), mutta koska aineiston kerääminen tapahtui koulussa oppitunnilla, halusimme saada suostumuksen myös huoltajilta. Aineiston lopullinen koko on 75 vastausta. Keräsimme aineistomme kyselylomakkeella, jotta saisimme kokoon vastauksia usealta eri rinnakkaisryhmältä. Vastaajien taustatiedoista kysyimme sukupuolen. Vastaajista 33 ilmoitti sukupuolekseen poika ja 42 tyttö.¹ Kaikkien osallistujien L1-kieli on suomi.

Kysely koostui avokysymyksistä, sillä niissä vastaaja voi muotoilla vastauksensa haluamallaan tavalla (ks. Alanen 2011, 149). Lomakkeessa oli neljä kysymystä, koska halusimme välttää liian pitkän lomakkeen ongelmat (ks. Alanen 2011, 152). Ensimmäisen kysymyksen virikkeenä oli *Raahen Seutu* -lehden pääkirjoitus, joka käsitteli nuorten luku- ja kirjoitustaitoja. Vastaajia pyydettiin 1. ottamaan kantaa kirjoittajan väitteisiin ja perustelevaan mielipiteensä. Seuraavaksi kysyttiin, 2. millaiset yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidot ovat vastaajan mielestä, 3. miten niitä voitaisiin parantaa ja 4. mitä hyötyä niistä on

---

1 Annoimme kyselylomakkeessa vaihtoehdot *tyttö, poika ja muu*. Tutkimuksessa viitamme vastaajaan sillä sukupuolella, jonka hän on itse ilmoittanut.

elämässä. Tarkastelemme artikkelissamme ensimmäiseen ja toiseen kysymykseen saamiemme vastauksia.² Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Mitä yhdeksäsluokkalaiset puhuvat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista?
2. Miten yhdeksäsluokkalaiset puhuvat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista?

Koska kummassakin tarkastelemassamme kysymyksessä edellytettiin eksplisiittisesti oman mielipiteen ilmaisemista ja perustelemista, sovellamme analysoinnissa argumentaatioanalyysia. Pienessä osassa vastauksia oppilas on ilmaissut ainoastaan, onko hän samaa vai eri mieltä pohjatekstin kirjoittajan kanssa, tai ilmaissut lyhyesti mielipiteensä aiheesta. Valtaosa kuitenkin myös perustelee näkemystään, jolloin vastaukset voidaan luokitella varsinaisiksi argumenteiksi eli väitteen ja perustelun muodostamiksi kokonaisuuksiksi (Kakkuri-Knuutila 1998, 61).

Valitsimme ensimmäisen kysymyksen virikkeeksi tekstin, jossa otetaan eksplisiittisesti kantaa nuorten luku- ja kirjoitustaitoihin mutta joka ei ole tyyliältään liian kärkevä. Pidimme tärkeänä myös sitä, että pohjatekstissä on samoja sisältöjä kuin laajemminkin nuorten luku- ja kirjoitustaitoa koskevassa keskustelussa (ks. esim. Sorri 2017; Sääskilahti ym. 2019). Vaikka vastaajia ei pyydetty kirjoittamaan vastinetta viriketekstiin, ensimmäinen kysymys edellytti dialogista kirjoittamista eli tässä tapauksessa vuoropuhelua ainakin pohjatekstin kanssa, mikä saattoi tehdä kysymyksestä osalle haastavan. Dialogisen kirjoittamisen on todettu olevan vaativaa osalle yhdeksäsluokkalaisista (Harjunen ym. 2015; Sääskilahti 2015).

Ensimmäinen ja toinen kysymys ovat sisällöltään samankaltaisia. Pidimme mahdollisena, että jälkimmäinen kysymys toisi esille näkemyksiä, joita vastaajat eivät välttämättä viriketekstin ohjaamina mainitsisi. Lisäksi pohjateksti käsittelee varsinkin lukutaitoa, ja halusimme selvittää nuorten näkemyksiä yläkoululaisten kirjoitustaidostakin. Siksi pidimme tarpeellisena kysymystä,

---

2 Olemme koodanneet saamamme vastaukset niin, että koodissa näkyy sukupuolen lisäksi lomakkeen järjestysnumero. Esimerkiksi 1P on ensimmäisenä tallennettu lomake, jonka täyttänyt vastaaja ilmoittaa sukupuolensa olevan poika.

jossa kirjoitustaito mainitaan eksplisiittisesti lukutaidon rinnalla. Jos ensimmäisen kysymyksen edellyttämä dialogisuus olisi osalle vastaajista liian hankalaa, toinen kysymys tarjoaisi helpomman tavan ilmaista näkemyksensä. Kahdella erityyppisellä, osin samansisältöisellä kysymyksellä pyrimme varmistamaan, että mahdollisimman moni saisi ilmaista perustellun näkemyksensä aiheesta.

Analysoinnissa emme keskity siihen, millaisia argumentaatiotekniikoita vastaajat käyttävät, vaan kiinnitämme huomiota argumentoinnin sisältöön. Syvennämme tarkasteluamme Martinin ja Whiten (2005) suhtautumisen teorialla (engl. *appraisal theory*), jota esimerkiksi Mikkonen (2010) ja Juvonen (2014) ovat soveltaneet lukiolaisten tekstejä käsittelevissä väitöstitkimyksissään. Suhtautumisen teorian keskeiset osat ovat sitoutuminen, asennoituminen ja intensiteetin ilmaiseminen. Sen avulla voidaan kuvata, miten argumenttoijia asemoi itsensä suhteessa omiin ja muiden väitteisiin ja miten hän vahvistaa tai heikentää sitoutumistaan ja asennoitumistaan esimerkiksi intensiteettiä osoittavilla ilmauksilla. (Martin & White 2005, 34–38, 97–98, 135–136.)

Tulokset

Valtaosa vastaajista oli pohjatekstin kanssa samaa mieltä taitojen heikkenemisestä ja ilmiön huolestuttavuudesta. Toisaalta osa myös kritisoi koko ikäryhmää ja poikia koskevia yleistyksiä. Vastatessaan toiseen kysymykseen 9.-luokkalaisten arvioivat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidot pääasiassa hyviksi.

Vastaajien kanta pohjatekstiin

Pohjatekstinä oli *Raahen Seutu* -lehdessä 9.10.2017 julkaistu pääkirjoitus, joka on otsikoitu *Ei riitä, että nuori osaa tavata tai lukea mekaanisesti* (Tuomikoski 2017). Teksti nostaa esiin PISA-tutkimusten osoittaman lukutaidon heikkenemisen ja poikien vähäisen lukemisharrastuksen. Kirjoittaja käsittelee myös lukutaidon tärkeyttä työelämässä ja yhteiskunnassa toimimisessa sekä heikon lukutaidon yhteyttä syrjäytymisriskin kasvuun.

Lähes kaikki vastaajat ottavat eksplisiittisesti kantaa ainakin yhteen pohjatekstin keskeisistä väitteistä. Kolmen vastaajan näkemystä pohjatekstin väit-

teistä ei pystynyt tulkitsemaan luotettavasti, joten olemme jättäneet nämä vastaukset tarkastelun ulkopuolelle. Yli puolet vastaajista (46) ilmaisee olevansa pelkästään samaa mieltä pääkirjoituksen kirjoittajan kanssa. Samanmielisyyss koskee lukemisen vähentymistä (13 vastaajaa), poikien heikompia taitoja (10 vastaajaa), luku- ja kirjoitustaitojen tärkeyttä (8 vastaajaa), taitojen heikentymistä (8 vastaajaa) sekä poikien vähäisempää lukemisintoa (6 vastaajaa).

Esimerkkien 1 ja 2³ kirjoittajat ilmaisevat pohjatekstin kanssa samanmielisyyttä, jota vastaaja painottaa esimerkissä 1 ilmauksella rehellisesti sanottuna ja intensiteettimääritteellä *aivan*.

(1) Rehellisesti sanottuna olen aivan samaa mieltä väitteistä, joita hän esitti. Mielestäni vähäinen lukeminen on yksi syistä, joiden takia lukutaito on heikentynyt. Nykyään nuori valitsee herkästi itselleen ”helppoa viihdettä”, jolla tarkoitan videoita, pelejä ja yleisesti vain surffailua netissä. Useatkaan nuoret eivät jaksa ottaa kirjaa käteen – lukea sitä, sekä analysoida sen sisältöä omilla aivoillaan. – – (22T)

(2) Olen samaa mieltä mielipiteen kirjoittajan kanssa, mutta sitä ei otettu huomioon, ettei meillä ole ollut samankaltaista lapsuutta kuin kirjoittajan ikäluokkaan kuuluvilla ihmisillä. Meidän koko elämämme pyörii elektronikan ympärillä, eikä meitä voi syyttää siitä, että meille on lätkäisty puhelin käteen pienenä kirjan sijasta. (33T)

Molemmat kuvailevat perusteluissaan nykyajan nuorten tekstimaailmaa, mutta käsittely on mielenkiintoisella tavalla erilaista. Esimerkin 1 kirjoittaja kritisoi nuoria *helpon viihteen* valitsemisesta kirjojen sijasta. Esimerkin 2 vastaaja puolestaan kritisoi sen seikan sivuuttamista, että nykynuoret ovat kasvaneet erilaisessa yhteiskunnassa ja tekstimaailmassa. Lukutaito onkin kokenut murroksen, kun perinteisten kirjojen lukeminen on vähentynyt – mutta toisaalta lukemisen voidaan arvioida lisääntyneen, jos huomioidaan verkkolukeminen (Kauppinen & Aerila 2019, 141–142 ja siinä mainitut lähteet).

Tarkastellessamme, kuinka vahvasti vastaajamme kannattavat tai vastustavat pohjatekstissä ilmaistuja näkemyksiä, olemme hyödyntäneet Martinin ja

---

3 Esimerkkien kirjoitusasu on alkuperäisen mukainen.

Whiten (2005, 140–152) suhtautumisen teoriaan sisältyvä kuvausta sitoutumisen ja asennoitumisen intensiteetistä. Vastajat ilmaisevat samanmielisyytensä tyypillisesti eksplisiittisesti käyttämällä *olen samaa mieltä* -rakennetta tai kommentoimalla pohjatekstin kirjoittajan olevan *oikeassa* tai hänen väitteidensä olevan *totta*. Olemme tulkinneet ilmausten *totta* ja *oikeassa* osoittavan vahvaa samanmielisyyttä kirjoittajan kanssa. Seitsemän vastaajaa myös korostaa samanmielisyyttään esimerkiksi ilmauksilla *täysin* ja *aivan*. Toisaalta kaksitoista samaa mieltä olevaa lieventää sitoutumistaan varsinkin intensiteettimäärittelyillä (*osittain totta*, *aika totta*, *aikalailta oikeassa*, *osittain oikeassa*). Näin ollen vastajat käyttävät varauksia, joilla he lieventävät näkemystensä varmuusastetta tai yleistettävyyttä (varauksista ks. esim. Hyland 1998, 1; Luukka 1992, 365; Markkanen & Schröder 1997, 5).

Kuudentoista vastaajan voi tulkita olevan ainakin osittain eri mieltä pohjatekstin kirjoittajan kanssa (esimerkki 3). Yhdeksän vastaajan mielestä sukupuolten taito- ja motivaatioerojen korostaminen on tarpeetonta tai ei vastaa todellisuutta ainakaan yksilötasolla. Viisi vastaajaa arvioi, että väite taitojen heikentymisestä ei pidä paikkaansa omassa viiteryhmässä (esimerkki).

(3) *Kirjoittajan mielipide on totta, mutta tekstissä puhuttiin vain poikien lukutaidottomuudesta. Ymmärrän, että sitä esiintyy enemmän pojilla entä tytöillä, mutta tyttöjen lukutaidottomuudestakin olisin varmaan ihan tärkeä puhua. (14T)*

(4) *Omasta lähipiiristäni pojat kyllä lukevat enemmän kuin tytöt. (6T)*

Erimielisyyttä osoittaville vastauksille on tyypillistä esimerkin 3 tavoin osittaista samanmielisyyttä osoittavan *kyllä–mutta*-rakenteen käyttö. Ne eroavat samanmielisistä erityisesti siten, että yksikään erimielinen vastaaja ei vahvista erimielisyyden intensiteettiä esimerkiksi ilmaisemalla olevansa *täysin* tai *ihan* eri mieltä pohjatekstin kirjoittajan kanssa.

Lähdekirjallisuudessa ja yleisessä keskustelussa nuorten luku- ja kirjoitustaitojen käsittely on sukupuolittunutta (ks. esim. Sorri 2017; Harjunen ym. 2019), ja vastaajatkin arvioivat taitoja sukupuolittuneesta näkökulmasta. Siksi tarkastelemme myös sitä, miten eri sukupuolet ovat vastanneet kyselyssä, vaikka tämä ei ollutkaan alkuperäinen tavoitteemme. Pohjatekstin väitteiden kanssa

pelkästään eri mieltä on 3 poikaa ja 4 tyttöä. Yksi pojista väittää ainakin kaikkien tuntemiensa nuorten osaavan lukea sujuvasti; toinen ei usko, että tilanne olisi niin vakava kuin pohjatekstissä väitetään; kolmas huomauttaa, että kaikki eivät edes tarvitse hyviä luku- ja kirjoitustaitoja.

Tytöt kritisoivat yleistyksiä nuorten lukemattomuudesta ja lukutaidosta. He huomauttavat, että on myös paljon lukevia poikia, tytötkin voivat olla yhtä lukutaidottomia ja useimmilla pojillakin on hyvät lukutaidot (esimerkit 5 ja 6). Tyttöjen ongelmat lukemisessa ja kirjoittamisessa mainitaan myös muuten samanmielisyyttä ilmaisevissa vastauksissa. Yksi huomauttaa, että niistä olisi tärkeä puhua. Tyttöjen on todettu tunnistavan hieman poikia herkemmin tuen tarpeensa ja kokevan epäonnistumiset voimakkaammin (Mantsinen 2014, 44–45, 58–59), mikä voi osittain selittää sitä, että nimenomaan tytöt nostavat esille omat ja muiden tyttöjen ongelmat.

(5) Minun mielestäni myös tytöt voivat olla yhtä lukutaidottomia kuin pojat. Koska jos sinulla on vaikka lukuvaikeuksia tai sinua ei kiinnosta lukea silloin myös tytöt voivat kuulua tähän ryhmään eivät vain pojat. (27T)

(6) Olen samaa mieltä kirjoittajan kanssa. Koska pojilla voi olla enemmän vaikeuksia kuin tytöillä mutta on myös hyvin lukevia poikiakin paljon. (35P)

Tytöt mainitsevat, että heidän kaveripiirissään, luokassaan ja koulussaan, jopa naapurikunnassa, ei ole mitään ongelmia luku- ja kirjoitustaidoissa. Samalla he kuitenkin toteavat, että muualla tilanne on varmasti huonompi. (Esimerkki 7.) Pojat puolestaan perustelevat käsitystään heikoista taidoista tai lukemattomuudesta sillä, että vastaajalla itsellään tai tämän lähipiirissä pojilla on huonommat taidot tai vähäinen lukuharrastus. Muuten poikien vastauksissa ei mainita poikien lukemista, heidän hyviä taitojaan tai toisaalta tyttöjen ongelmia: näistä kaikista puhuvat aineistossamme vain tytöt. Yksi pojista toteaa, että hän on poikkeus, lukeva poika (esimerkki 8). Myös Sorrin (2017, 74) tutkimuksessa ilmeni, että omaksi ilokseen lukevaa poikaa pidetään poikkeuksena uutisteksteissäkin.

(7) Luultavasti on paljon niitä, jotka eivät osaa lukea kunnolla. Omassa kaveripiirissäni ei taida kuitenkaan olla ketään, kuka ei osaisi lukea tai

kirjoittaa. Olen ymmärtänyt, että pojat lukevat vähemmän kuin tytöt, mutta poikkeuksiakin tietysti on. – – (38T)

(8) Uskon tilanteen olevan tämä. Harva minunkaan kavereista lukee kirjoja. (Minä olen poikkeus). (29P)

Samanmielisyyttä ilmaistaan tasaisesti sekä tyttöjen että poikien vastauksissa, ja perustelutkin ovat samankaltaisia: poikien ja yleensä nuorten lukemattomuus sekä vähäisen lukemisen vaikutus etenkin lukutaitoon nousee esille perusteluissa molemmilla sukupuolilla. Yhdeksäsluokkalaisten käsitykset saavat tukea tutkimuskirjallisuudesta. Nuorten vapaaehtoinen lukeminen on vähentynyt, eikä lukemista tai kirjoista keskustelua nähdä mieluisana harrastuksena vaan lähinnä ajanhaaskauksena. (Leino ym. 2019, 86–90; Sääsکیlahti ym. 2020.) Vähintään yhden kirjan kuukaudessa lukeneet suoriutuivat Karvin oppimistulosarvioinnissa keskimäärin paremmin kuin ne, jotka eivät lukee kirjoja ollenkaan. Myös heidän äidinkielen ja kirjallisuuden arvosanansa olivat parempia. (Harjunen ym. 2019, 83.)

Vastaajien mielipide yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista

Toisessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin esittämään oma arvio yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista. Vastaajista 28 arvioi taitojen vaihtelevan yksilöllisesti ja 18 pitää taitoja hyvinä. Kahdentoista (12) mielestä taidot ovat heikentyneet; kuusi (6) vastaajaa pitää taitoja huonoina ja kuusi (6) keskivertoina. Sukupuolten välillä eroa on ainoastaan siinä, että tytöt huomioivat taitojen vaihtelevuutta hieman poikia enemmän.

Esimerkki 9 havainnollistaa tyypillistä vastausta, jossa taitojen arvioidaan vaihtelevan:

(9) Yleisesti ottaen luku- ja kirjoitustaidot yläkoululaisilla ovat hyvät. Jotkut ovat heikompia kirjoittamaan ja lukemaan mutta jotkut ovat hieman parempia. Luku- ja kirjoitustaidot ovat yksilökohtaisia. Esimerkiksi meidän luokassamme on todella hyviä lukijoita ja kirjoittajia ja sitten on taas hieman huonompia. (19P)

Vastaaja pitää taitoja pääasiassa hyvinä, mikä on aineistossamme tavallisempaa kuin taitojen arvioiminen heikoiksi. Esimerkki on sikälikin tyypillinen, että vastaaja perustelee arviotaan havainnoillaan lähipiiristään (*esimerkiksi meidän luokassamme*). Taitojen vaihtelevuutta kommentoidaan pääasiassa dikotomisesti siten, että *suurimmalla* tai *isolla* osalla taitojen arvioidaan olevan *hyvät* ja *muutamilla* tai *joillakin huonot* tai *heikommat*. Tällöin vastaajat modifioivat näkemyksensä painokkuutta määrällisillä ilmauksilla (Martin ym. 2005, 150–151). Joukossa on muutamia vastauksia, joissa arvio hyvien ja huonojen taitojen yleisyydestä on päinvastainen. Huomionarvoista on, että luonnehdintaa hyvistä taidoista täsmennetään usein intensiteettipartikkelilla *ihan*.

Kyselyyn osallistuneiden joukossa on 18 vastaajaa, jotka arvioivat yläkoululaisten taidot pelkästään hyväksi. Esimerkki 10 on sikäli kiinnostava, että vastaaja perustelee arviotaan hyvistä taidoista verkkotekstien ja sosiaalisen median edellyttämällä taidoilla:

(10) Minun mielestäni yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidot ovat yleisesti ihan hyvällä tasolla, sillä netissä ja sosiaalisessa mediassa lukutaitoa joutuu käyttämään aktiivisesti. (72P)

Aineistossamme on selvästi tyypillisempää, että taitojen puutteellisuutta tai heikentymistä perustellaan tekstimaailman digitalisoitumisella.

Vain pieni määrä osallistujista (6 vastaajaa) arvioi yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidot pelkästään huonoiksi. Näkemystä taitojen huonoudesta perustellaan vähäisellä harjoittelulla, erityisesti vähäisellä lukemisella, sekä omilla havainnoilla kielivirheistä ja sanavaraston suppeudesta.

Vaikka kyselyn toisessa kysymyksessä vastaajia ei pyydetty arvioimaan luku- ja kirjoitustaidoissa tapahtuneita muutoksia, 12 vastaajaa arvioi esimerkin 11 tavoin, että taidot ovat heikentyneet. Tämä heijastellee kyselyn viriketekstin näkemyksiä sekä laajempaa keskustelua nuorten luku- ja kirjoitustaidoista. Yksikään ei arvioi, että taidot olisivat parantuneet. Taitojen heikentymisen syyinä pidetään tyypillisesti digitalisaation vaikutusta tekstimaailmaan sekä lukemisharrastuksen hiipumista ja harjoittelun vähentymistä.

(11) *Luku- ja kirjoitustaito on heikentynyt, mutta mielestäni se ei ole niin hälyttävä, kuin väitetään. Mielestäni suurin osa ainakin meidänluokan oppilaista osaa lukea sujuvasti ja ymmärtää ainakin kohtalaisesti luke- maasa. (28P)*

Suurin osa kommentoi luku- ja kirjoitustaitoja painottamatta kumpaakaan. Muutama kuitenkin arvioi niitä erikseen, jolloin tyypillistä on, että lukutaitoa pidetään parempana kuin kirjoitustaitoa:

(12) *Ne keiden kirjoitus- ja lukutaitoja mä tiedän niin ne on hyviä, ehkä lukutaito parempi ku kirjoitustaito. (54T)*

(13) *Tekstiä kyllä ymmärretään, mutta sitä ei osata itse tuottaa. (2P)*

Analysoimme toisen kysymyksen osalta myös sitä, millaisilla ilmauksilla vastaajat kuvailevat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaitoja. Selvästi yleisimpiä ovat positiiviset luonnehdinnat *ihan ~ iha hyvät* ja *ihan ~ iha ok*. Tätä positiivisemmat luonnehdinnat ovat harvinaisia. Jos vastaaja on käyttänyt vielä positiivisempia ilmauksia, kuten *todella hyvät* tai *osaavat lukea ja kirjoittaa taitavasti*, hän lähes poikkeuksetta ilmaisee myönteisen luonnehdinnan koskevan vain osaa yläkoululaisista. Kuten esimerkeistä ilmenee, vastaajat saattavat myös modifioida taitojen kuvausta skaalaavilla ilmauksilla (Martin ym. 2005, 141–142), ja suosivat intensiteettimääritettä *ihan*, joka asettaa arvion taitojen laadusta hyvä–huono-skaalan keskivaiheille. Ongelmia käsittelevissä vastauksissa käytetään tyypillisesti luonnehdintoja (*aika/melko*) *huonot* ja *heikot*.

Pohdinta

Olemme tarkastelleet, mitä ja miten yhdeksäsluokkalaiset puhuvat yläkoululaisten luku- ja kirjoitustaidoista. Käytimme aineistonkeruun menetelmänä verkkolomakekyselyä, jossa oli myös lyhyt viriketeksti. Sen toivoimme tarjoavan tukea omien ajatusten pohtimiseen ensimmäisessä kysymyksessä, ja toisessa kysymyksessä vastaajat saivat ilmaista näkemyksensä vapaammin. Viriketeksti saattoi huolikeskeisyydellään ohjailta vastaajia jonkin verran varsinkin ensimmäisessä kysymyksessä.

Valtaosa vastaajista on ensimmäisen kysymyksen vastauksissa samaa mieltä pohjatekstin kanssa siitä, että nuorten lukeminen on vähentynyt, poikien taidot ovat heikommät, luku- ja kirjoitustaidot ovat tärkeitä, taidot ovat heikentyneet ja poikien lukuinto on vähäisempää. Toisen kysymyksen vastauksissa yhdeksäsluokkalaiset arvioivat taitoja kuitenkin positiivisemmin, ja hyvin moni on sitä mieltä, että nuorten taidot ovat *ihan hyvät*.

Positiivinen näkemys saattaa osittain selittyä sillä, että tutkimuksissa nuorten on todettu yliarvioivan taitojaan (ks. Fredriksson ym. 2011, 311–313; Harjunen ym. 2019, 92; Mantsinen 2014, 56). Sinänsä vastaajat esittävät realistisia arvioita, sillä oppimistulosten arviointien perusteella valtaosa saavuttaa riittävän hyvän lukutaidon perusopetuksessa. Kirjoittamisen tuloksetkaan eivät ole erityisen heikkoja (Harjunen ym. 2015, 59–62). Vuonna 2019 toteutetussa suomen kielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arvioinnissa yhdeksäsluokkalaisten kokonaisosaaminen oli kouluarvosanalla ilmaistuna 7,9 (Kauppinen & Marjanen 2020, 44–45).

Positiivisiksi tulkittavat arviot ovat pääasiassa maltillisia. Yksikään ei käytä luku- ja kirjoitustaitoja arvioidessaan esimerkiksi adjektiiveja *kiitettävä* ja *erinomainen*, jotka ovat vakiintuneet sanallisessa arviointiasteikossa ilmaisemaan *hyvää* parempaa osaamista. Positiivisena voidaan pitää myös sitä, että yleisnäkemys taidoista on myönteinen. Kohtalaisen hyvän yleisarvion toivoisi ruokkivan luottamusta siihen, että taitoja voi kehittää. Aiempien tutkimusten mukaan on hyödyllistä, että nuoret pitävät lukemiseen liittyviä taitojansa todellisuutta parempina, sillä käsitys itsestä lukijana vaikuttaa lukuuntoon sekä -motivaatioon ja sitä kautta myös suoriutumiseen (Mantsinen 2014, 56 ja siinä mainitut lähteet; Kauppinen ym. 2020, 89–93). Tutkimusten mukaan luottamus omiin mahdollisuuksiin lukemisen oppijana on tärkeää lukemismotivaation edistämisessä (Linnakylä ym. 2007, 311). Asenteiden, akateemisen minäkäsityksen sekä oppimisesta saatujen kokemusten on havaittu olevan lukutaitoakin merkittävämpi kouluasuoriutumisen taustatekijä, joten on tärkeää, että käsitys omista taidoista on positiivinen. Kuitenkin itseohjautuva oppiminen ja omien kehittämiskohteiden tunnistaminen edellyttävät realistista käsitystä omista taidoista ja kyvyistä, ja siitä hyötyisivät etenkin toiselle asteelle siirtymässä olevat. (Fredriksson ym. 2011, 302–305, 312; Mantsinen 2014, 56–59.)

Erityisesti poikien on raportoitu yliarvioivan taitojaan (ks. Fredriksson ym. 2011, 311–313; Harjunen ym. 2019, 92; Mantsinen 2014, 56). Aineistossamme pojat eivät kuitenkaan kritisoineet pohjatekstin väitteitä poikien huonoista taidoista vaan toistavat sitä vastauksissaan. Emme havainneet myöskään viitteitä siitä, että pojat arvioisivat omia, oman sukupuolensa tai yleensä ikäistensä taitoja myönteisemmin kuin tytöt. Tuloksen tulkinnessa on tosin huomioitava, että emme kysyneet vastaajien suomen kielen ja kirjallisuuden oppiaineen arvosanaa. Siksi emme pysty suhteuttamaan vastaajien arviota omasta tai oman luokkansa luku- ja kirjoitustaidon tasosta heidän todistusarvosanoilla todennettuun osaamiseensa.

Käsitys poikien kategorisesta lukemattomuudesta näyttää olevan suomalaisessa yhteiskunnassa hyvin vahvasti levinnyt ja syvään juurtunut. Vaikka erinomaisen poikalukijan representaatiota ei esiintynyt Sorrin (2017, 74) aineistossa lainkaan, aineistossamme erityisesti tytöt huomauttivat, että on myös lukevia poikia ja heitä, joilla on hyvät luku- ja kirjoitustaidot. Havaitsimme, että tytöt kommentoivat sekä tyttöjen, poikien että kaikkien nuorten taitoja, mutta pojat käsittelevät ainoastaan poikien tai yleensä nuorten osaamista.

Vaikka moni vastaaja toteaa, että nuorten luku- ja kirjoitustaidot ovat heikot, yleistystä myös kritisoidaan. Tyttöjen vastauksissa nousee esille, että vaikka monilla on ongelmia, lähipiirin taidot ovat hyvät. Pojat puolestaan perustelevat käsitystään poikien tai yleisemmin nuorten heikoista taidoista havainnoillaan lähipiirinsä poikien taidoista sekä omilla taidoillaan.

Ero vastauksissa ensimmäisen ja toisen kysymyksen välillä on mielenkiintoinen: nuoret ovat pohjatekstin kanssa samaa mieltä heikentyneistä taidoista, mutta kysyttäessä samaa asiaa ilman pohjatekstiä ovat arviot huomattavasti myönteisempiä. Ero ei ole sinänsä yllättävä, sillä ensimmäisessä tehtävässä oppilaiden vastaus asettuu osaksi samaa tekstiverkostoa tehtävänannon ja aineiston kanssa, jolloin viriketekstin näkemykset saattavat heijastua vastauksissa (Makkonen-Craig 2008, 213–214). Ristiriita herättää kuitenkin kysymyksen siitä, mitä nuoret todella ajattelevat taidoistaan. Jotta nuorten ajatuksia ylipääntään saataisiin esiin mahdollisimman kattavasti, tutkimuksissa olisi tarpeellista käyttää muitakin kuin kirjoittamiseen perustuvia aineistonkeruumenetelmiä.

Olennaista on kysyä, miten huolipuhe vaikuttaa nuorten, etenkin poikien, asenteisiin, itsearviointiin ja sitä kautta motivaatioon ja menestykseen, kun asenteiden tiedetään olevan vahvasti sidoksissa taitojen aktiiviseen kehittämiseen, oppimiseen ja akateemiseen menestymiseen. On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten nuorten taidoista puhutaan ja millaista kuvaa aikuiset ovat luomassa nuorista oppijoina ja yhteiskunnassa toimijoina. Luku- ja kirjoitustaitojen edistämistä koskevassa työssä olisi tärkeää saada nuoret ottamaan nykyistä aktiivisemmin ja mahdollisimman omaäänisesti kantaa heitä koskevissa asioissa ja ideoimaan keinoja taitojen kehittämiseksi.

Lähteet

- Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2019). *Sytytä lukukipinä. Pedagogisia keinoja lukuinnon herättelyyn*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Alanen, R. (2011). Kysely tutkijan työkaluna. Teoksessa P. Kalaja, R. Alanen & H. Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas* (ss. 146–161). Tietolipas 154. Helsinki: Finn Lectura.
- Fredriksson, U., Villalba, E. & Taube, K. (2011). Do students correctly estimate their reading ability? A study of Stockholm students in grades 3 and 8. *Reading Psychology*, 32(4), 301–321. DOI: [10.1080/02702711003608279](https://doi.org/10.1080/02702711003608279)
- Harjunen, E., Marjanen, J. & Karlsson, J. (2019). *Äidinkielen pieni pitkitäisarviointi 2014–2017. Perusopetuksen päätöstä lukion päättöön*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 2019: 4.
- Harjunen, E. & Rautopuro, J. (2015). *Kielenkäytön ajattelua ja ajattelun kielenämistä. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2014. Keskiössä kielentuntemus ja kirjoittaminen*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 2015: 8.
- Hyland, K. (1998). *Hedging in scientific research articles*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Juvonen, R. (2014). *Kirjoitelma ja tekijän ääni: kehystämisen yhdyslauseet suomenkielisen ylioppilasaineen dialogisuuden hallinnassa*. [Väitöskirja, Helsingin yliopisto.] Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0264-5>
- Kakkuri-Knuuttila, M.-L. (1998). *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.

- Kauppinen, M. (2010). *Lukemisen linjaukset. Lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmissa*. [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto] JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4011-9>
- Kauppinen, M. & Aerila, J.-A. (2019). Luokanopettajien lukijuus ja sen merkitys oppilaiden lukuinnon kasvattamisessa ja kirjallisuudenopetuksen kehittämisessä. Teoksessa M. Rautiainen & M. Tarnanen (toim.), *Tutkimuksesta luokkahuoneisiin* (ss. 141–159). Ainedidaktisia tutkimuksia 15. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/298542>
- Kauppinen, M. & Marjanen, J. (2020). *Millaista on yhdeksäsluokkalaisten kielellinen osaaminen? Suomen kielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2019*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 13: 2020.
- Leino, K., Ahonen, A. K., Hienonen, N., Hiltunen, J., Lintuvuori, M., Lähteinen, S., Lämsä, J., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Pulkkinen, J., Rautopuro, J., Sirén, M., Vainikainen, M.-P. & Vettenranta, J. (2019). *PISA 18 ensituloksia. Suomi parhaiden joukossa*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019: 40.
- Linnakylä, P. & Malin, A. (2007). Miten tukea heikkoja lukijoita? Lukuharrastuksen sitoutuminen lukutaidon vahvistajana. *Kasvatus*, 38(4), 304–315. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1389377>
- Luukka, M.-R. (1992). Varmuuden kahdet kasvot tieteellisessä tekstissä. *Virittäjä*, 96(4), 361–379. <https://journal.fi/virittaja/article/view/38533>
- Luukka, M.-R. (2013). Opetussuunnitelmat uudistuvat: tekstien lukijasta ja kirjoittajasta monilukutaituriksi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 4(5). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2013/opetussuunnitelmat-uudistuvat-tekstien-lukijasta-ja-kirjoittajasta-monilukutaituriksi>
- Makkonen-Craig, H. (2008). Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin. Äidin kielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. *Virittäjä*, 112(2), 207–234. <https://journal.fi/virittaja/article/view/40661>
- Mantsinen, V. (2014). *Nuorten akateemisen minäkäsityksen, oppimiseen liittyvien kokemusten ja lukemisen itsearvioinnin yhteys lukutaidon tasoon ja koulumenestykseen peruskoulun päättövaiheessa*. [Pro gradu, Itä-Suomen yliopisto]. eRepo. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20141372>

- Markkanen, R. & Schröder, H. (1997). Hedging: a challenge for pragmatics and discourse analysis. Teoksessa R. Markkanen & H. Schröder (toim.), *Hedging and discourse. Approaches to the analysis of a pragmatic phenomenon in academic texts* (ss. 3–18). Berlin: Walter de Gruyter.
- Martin, J. R. & White, P. R. R. (2005). *The language of evaluation. Appraisal in English*. London: Palgrave Macmillan.
- Merisuo-Storm, T. (2006). Girls and boys like to read and write different texts. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(2). DOI: [10.1080/00313830600576039](https://doi.org/10.1080/00313830600576039)
- Mikkonen, I. (2010). ”Olen sitä mieltä, että...” Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.] JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3826-0>
- Opetushallitus (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
- Sirén, M., Leino, K. & Nissinen, K. (2018). *Nuorten media-arki ja lukutaito. PISA 2015*. Koulutuksen tutkimuslaitos; Sanomalehtien liitto.
- Sjøberg, S. (2015). PISA and global educational governance. A critique of the project, its uses and Implications. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 11(1). DOI: [10.12973/eurasia.2015.1310a](https://doi.org/10.12973/eurasia.2015.1310a)
- Sorri, M. (2017). *Tyttö- ja poikalukijoiden representaatiot suomalaisissa uutisteksteissä*. [Pro gradu, Jyväskylän yliopisto.] JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201709183756>
- Sulkunen, S. & Nissinen, K. (2012). Heikot lukijat Suomessa. Teoksessa S. Sulkunen & J. Välijärvi (toim.), *PISA09. Kestääkö osaamisen pohja?* (ss. 46–61). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2012: 12.
- Sääsکیlahti, M. (2015). Dialogisuus yhdeksäsluokkaisten vastineissa. Teoksessa E. Harjunen (toim.), *Tekstit puntarissa. Ajatuksia äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistuloksista perusopetuksen päättöarvioinnissa 2014 ja 2010* (ss. 31–38). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 2015: 10.
- Sääsکیlahti, M. & Saviniemi M. (2019). Miten äidinkielen ja kirjallisuuden oppiainetta käsitellään yleisönosastokirjoituksissa? Teoksessa M. Rautiainen & M. Tarnanen (toim.), *Tutkimuksesta luokkahuoneisiin* (ss. 225–242). Ainedidaktisia tutkimuksia 15. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/298542>

- Sääskilähti, M., Saviniemi, M. & Palola, E. (2020). Yhdeksäsluokkalaisten keinot lukutaidon kehittämiseksi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11(2). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-maaliskuu-2020/yhdeksäsluokkalaisten-keinot-lukutaidon-kehittämiseksi>
- Tuomikoski, N. (9.10.2017). Ei riitä, että nuori osaa tavata tai lukea mekaanisesti. *Raahen Seutu* [Pääkirjoitus]. <https://www.raahenseutu.fi/paakirjoitus-ei-riita-etta-nuori-osaa-tavata-tai-l/354875> [luettu 23.6.2020].
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa* (2019). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf?_ga=2.111428676.1784957048.1605270952-724248076.1605270952